

Izabela Szczepaniak-Wiecha

Sytuacja młodzieży na rynku pracy na początku XXI wieku : na podstawie badań studentów wyższych uczelni państwowych

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 17, 98-111

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IZABELA SZCZEPANIAK – WIECHA

SYTUACJA MŁODZIEŻY NA RYNKU PRACY NA POCZĄTKU XXI WIEKU

Na podstawie badań studentów wyższych uczelni państwowych

Społeczeństwo polskie w ciągu ostatnich kilkunastu lat doświadcza bezprecedensowych przemian politycznych, ekonomicznych i społecznych. Do najważniejszych uwarunkowań tych procesów należą: zmiany w kształtowaniu relacji między państwem i gospodarstwem domowym, zmiany w kształtowaniu relacji między państwem i obywatelem, zmiany w przebiegu procesów demograficznych, rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa, zasięg i głębokość ubóstwa, erozja poczucia bezpieczeństwa socjalnego, bezrobocie, zmiany w warunkach łączenia ról zawodowych

i rodzinnych, wpływ nowych technologii i przepływu informacji, znaczenie rynkowe i koszty kształcenia (Kowalska 1999, 2002; 8). Społeczeństwo polskie znajduje się także w warunkach transformacji norm, przemiany wzorów jednostkowych i grupowych, podlegając procesowi zmiany stosunku do naczelnych wartości istniejących w starym systemie społecznym. Konsekwencje tych zmian wpływają na kształtowanie świadomości jednostek w sferze postrzegania własnych szans życiowych.

Sędzią skutków tych zmian polityczno-ekonomicznych i społeczno-kulturowych oraz ich wykonawcą w naszym kraju jest w dużej mierze młodzież. Ten czas początkowej niestabilności i istniejących również w chwili obecnej przewartościowań wywarł i wywiera w dalszym ciągu wpływ na orientacje życiowe, systemy wartości, cele i aspiracje młodego pokolenia. W jaki sposób młodzi ludzie dostosowują się do trudnych reguł gry rynkowej w „konkurencyjnym społeczeństwie”? Czy uważają, że są odpowiednio przygotowani do wejścia na rynek pracy? Czy uważają, że ich wiedza i umiejętności są „dobrym towarem” na rynku usług? Potrzeba oglądu sytuacji w tym zakresie jest szczególnie istotna w odniesieniu do młodzieży akademickiej, która kończąc studia zaczyna pełnić rolę osoby dorosłej.

Dorastanie intelektualne tej kategorii młodych ludzi jaką są studenci, osoby dysponujące wysokim poziomem wykształcenia i kwalifikacji zawodowych - przypało wyłącznie na czasy kształtowania się nowego

ustroju. Ci młodzi ludzie znajdują się w szczególnej sytuacji. Z jednej strony są oni pierwszym pokoleniem, które funkcjonuje w polskiej rzeczywistości bez większego osobowościowego i życiowego balastu przeszłości. Z drugiej strony od początku znajdują się pod wpływem bezwzględnych reguł gry rynkowej, w warunkach której potencjalną szansę zwycięstwa otrzymują wszyscy, jednak niewielu jest w stanie podjąć ryzyko, a wygrać mogą tylko nieliczne osoby (Borowicz 1996; 138).

Studenci stanowią specyficzną kategorię społeczną. Są to ludzie młodzi znajdujący się w fazie „przejścia” tj. pomiędzy fazą zakończenia procesu edukacji na poziomie wyższym, niosącą nowe jakościowo wyzwania i możliwość samorealizacji, a głównym etapem (według tradycyjnych ideologii rodziny) formowania rodziny (Slany 2002). Zachowania i postawy tej części społeczeństwa mogą pełnić funkcję opiniotwórczą dla reszty młodych ludzi. Studia to okres w życiu młodego człowieka, w trakcie którego nabywa on kompetencji do pełnienia przyszłych ról zawodowych. We współczesnych czasach ostatnie lata studiów to szczególnie ważny dla młodego człowieka moment startu życiowego, który wiąże proces edukacji z rozpoczęciem kariery zawodowej.

Próbując odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób młodzi ludzie umiejscawiają się w realiach gospodarki rynkowej i jak postrzegają własną pozycję zawodową, istotnym jest ukazanie całokształtu warunków społecznych czyli obrazu społeczeństwa, w którym młodzi ludzie żyją.

Współczesny młody człowiek buduje swój światopogląd, hierarchie wartości, kształtuje własną karierę zawodową i stosunek do świata w warunkach kryzysu nowoczesnego społeczeństwa. Jest to świat alternatywnych sposobów rozwoju społecznego i moralnego (Marianiński 1995; 59), świat zróżnicowany, pluralistyczny, rozproszony, wieloznaczny i zindywidualizowany. Jest to świat społeczeństwa nowoczesnego, widzianego z perspektywy ponowoczesnej (Bauman 1999; 353). Młodzi ludzie żyją w epoce, na określenie której używa się wielu różnych nazw. Najczęściej funkcjonujące terminy to „późna nowoczesność” (Giddens 2001), „nadnowoczesność” (Balandier 1994), „faza druga nowoczesności” czy też „nowoczesność refleksyjna” (Beck 1988), „społeczeństwo postmodernizacyjne” (Noble 2000), „społeczeństwo trzeciej fali” (Toffler 1985), „epoka postindustrialna” (Bell 1973), „epoka informacji” (Fukuyama 1997), czy też termin „społeczeństwo informacyjne” (Fukuyama 1997, Toffler 1985, Castells 1997).

Zdaniem Urlicha Becka i Elizabeth Beck – Gernsheim, w dzisiejszych czasach biografia człowieka przyjmuje postać biografii wyboru, biografii „zrób to sam”. Jednostki w znacznym stopniu same muszą dostarczać sobie wskazówek, wdrażać je w swoje biografie poprzez własne

działania. Osiągnięcie korzyści przypisanych nowoczesnemu społeczeństwu wymaga od jednostki podjęcia aktywnego wysiłku, uczestnictwa w rywalizacji (Beck, Beck-Gernsheim 2002). Człowiek zostaje postawiony w sytuacji gwałtownego wzrostu wymagań. W odpowiedzi na nie od jednostki wymagany jest aktywny wkład – umiejętność dopasowywania się do zmian, inicjatywa, zdecydowanie, elastyczność i odporność na frustracje. Rutynowe działania i instytucje dające poczucie bezpieczeństwa zostają zastąpione przez przejmujące kontrolę nad życiem jednostki imperatywy „niepewnych swobód”. Jednostka, żyjąc w „tyraniu możliwości”, nieustannie musi myśleć, kalkulować, planować, dostosowywać się, negocjować i definiować (Beck, Beck-Gernsheim 2002). Anthony Giddens w swojej pracy „Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności” zauważa, iż tożsamość człowieka staje się projektem refleksyjnym, za który odpowiedzialność ponosi jednostka. „Jesteśmy nie tym czym jesteśmy, ale tym, co z siebie zrobimy” (Giddens 2001; 108).

Człowiek konfrontowany jest z wyzwaniem możliwości i konieczności prowadzenia własnego, niezależnego życia w ramach nowych wskazówek i reguł proponowanych przez państwo, rynek pracy, itp. Jednym z głównych doświadczeń nowoczesnego społeczeństwa staje się etyka samorealizacji i własnych osiągnięć, dążenie do bycia autorem własnej biografii. Żyjemy w świecie, w którym nic nie może być robione na zawsze. Wiedza i umiejętności, które nabywa się dzisiaj, już jutro mogą okazać się zupełnie nieodpowiednie. Praca, którą udało się zdobyć w sytuacji ostrej rywalizacji, w dniu jutrzejszym może stać się nieaktualna. Zawody starzeją się szybciej niż ich wykonawcy, a wymagane przez nie umiejętności wychodzą z użycia szybciej niż ich posiadacze (Bauman 2000; 42).

Zachodząca w naszym kraju transformacja społeczno-ekonomiczna i związana z nią restrukturyzacja i racjonalizacja rynku pracy spowodowały spadek aktywności zawodowej ludności, zmiany ilościowe i strukturalne zatrudnienia oraz wysokie bezrobocie. W zależności od ogólnej sytuacji gospodarczej, zmiany w poziomie zatrudnienia i wielkości bezrobocia przyjmowały różną intensywność i kierunek, natomiast spadek poziomu aktywności zawodowej miał charakter ciągły (Kotowska, Kowalska 1999). Kilka ostatnich lat przyniosło systematyczne pogarszanie się sytuacji na rynku pracy. Kształtowanie się poziomu i stóp bezrobocia daje podstawy do wyodrębnienia w Polsce po roku 1990 trzech okresów: dynamicznego wzrostu nierównowagi na rynku pracy w latach 1990 – 1993, stopniowego spadku bezrobocia w latach 1994 – 1998 oraz ponownego wzrostu bezrobocia w latach 1998 – 2001 (Kryńska 2002; 7).

Reformy ekonomiczne (restrukturyzacja gospodarki i zatrudnienia, zmiana w poziomie i strukturze popytu na pracę), zmiany instytucjonalne (regulacje prawne dotyczące rynku pracy) oraz zmiany w podaży pracy, spowodowały zasadnicze zmiany warunków uczestnictwa na rynku pracy. Rezultatem tych przemian było zarówno pojawienie się nowych możliwości kształtowania drogi zawodowej, lecz także silny wzrost konkurencyjności na rynku pracy. Rosnące wymagania na rynku pracy, a także istotne zwiększenie roli wykształcenia w perspektywie osiągnięcia odpowiedniej pozycji zawodowej, spowodowały konieczność zwiększenia wysiłków w celu pozyskania pracy oraz jej utrzymania (dotyczy to zwłaszcza kwalifikacji poszukiwanych na rynku) (Kowalska 2002).

Rozwój zasobów pracy i zmiany zachodzące na rynku pracy uzależnione są przede wszystkim od przebiegu procesów demograficznych. Zdaniem Jerzego Z. Holzera „z punktu widzenia rynku pracy najbliższe pięciolecie jest dla gospodarki jednym z najtrudniejszych okresów” (Holzer 2001; 94). Na rynek pracy napierają najliczniejsze roczniki wyżu demograficznego z pierwszej połowy lat 80. Obserwując sytuację związaną z prognozami demograficznymi trzeba zwrócić uwagę, iż do 2005 roku będzie wzrastać liczba osób w wieku 20-29 lat. Przyrost tej grupy ludności wywiera silną presję na rynek pracy. Według prognoz demograficznych do 2010 roku realne zasoby pracy wzrosną o 1,2 mln osób. (Informacja o sytuacji demograficznej Polski 2002; 12-13). Zgodnie z hipotezą postawioną przez R.A. Easterlina, trudności na rynku pracy oraz wzrastające aspiracje materialne młodego pokolenia mogą wpływać na preferowanie kariery zawodowej i osiągnięcie pożądanego statusu materialnego, a także podporządkowanie tym wyborom decyzji dotyczących założenia rodziny i jej rozwoju (Easterlin 1987).

Poziom wykształcenia wyraźnie różnicuje możliwości młodych ludzi na rynku pracy. W przeszłości młodzi ludzie w trakcie swojej ścieżki edukacyjnej zdobywali wykształcenie, które przygotowywało ich do życia zawodowego. Obecne szybko zmieniające się warunki na rynku pracy powodują wzrost zapotrzebowania na wysoko wykwalifikowane kadry, posiadające dobre przygotowanie zawodowe oraz umiejętności uczenia się w ciągu całej aktywności zawodowej i życiowej. Młode pokolenie z jednej strony odczuwa ograniczenie poczucia bezpieczeństwa socjalnego, a z drugiej zostaje postawione przed szansą dynamicznego rozwoju, uzależnionego od umiejętności szybkiego odnalezienia się w mechanizmach gospodarki rynkowej (Kowalska 1998). Zwiększenie się wpływu wykształcenia na szanse życiowe oraz pozycję zajmowaną przez jednostkę na rynku pracy wpłynęło wyraźnie na wzrost znaczenia inwestycji w kapitał ludzki.

Sytuacja na rynku pracy, a konkretnie podjęcie pierwszej pracy jest jednym z istotnych uwarunkowań przejścia młodzieży od etapu edukacji do etapu aktywności zawodowej. Proces ten stanowi również ważny element przejścia od młodości do dorosłości. Do pozostałych składników tego procesu należą następujące zdarzenia: opuszczenie domu rodzinnego, zakończenie nauki, podjęcie pierwszej pracy, inicjacja seksualna, zawarcie małżeństwa oraz urodzenie pierwszego dziecka (Kowalska 1998). Wszelkie zakłócenia płynności wejścia na rynek pracy w przypadku młodych ludzi mogą prowadzić do opóźniania decyzji o założeniu rodziny bądź wpływać negatywnie na funkcjonowanie rodzin już istniejących.

Przeprowadzone przeze mnie badania empiryczne¹ pozwalają udzielić częściowej odpowiedzi na pytania dotyczące przygotowania studentów do wejścia na rynek pracy oraz stosowanych przez nich strategii, mających na celu zwiększenie szans na rynku pracy. Badania stanowią jedynie egzemplifikację zachowań i opinii wylosowanej populacji.

Uczestnikami badań byli młodzi ludzie urodzeni w latach 1975-1978 (w drugiej połowie drugiego wyżu demograficznego lat siedemdziesiątych), czyli osoby, których dorastanie intelektualne odbywało się w warunkach nowej sytuacji ekonomicznej, społecznej i politycznej. Badania zostały przeprowadzone w roku 2001 techniką ankiety audytoryjnej. Wzięło w nich udział 1500 studentów IV i V roku, reprezentujących różne państwowe uczelnie i różne kierunki studiów. Badania przeprowadzono w miastach będących ośrodkami akademickimi, takich jak Białystok, Gdańsk, Gdynia, Katowice, Kraków, Rzeszów, Toruń, Warszawa i Wrocław. Wybrano do badań ośrodki akademickie, znajdujące się w bardziej i mniej zurbanizowanych regionach Polski. Losowy dobór próby badawczej składał się z dwóch etapów. W pierwszym wylosowano wyższe uczelnie państwowe, w trakcie drugiego - kierunki studiów. W tabeli 1 prezentowany jest szczegółowy rozkład liczbowy studentów poszczególnych uczelni i kierunków studiów.

¹ Badania przeprowadzone zostały w ramach grantu KBN Nr 1H02E01516 prowadzonego pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Słany

Tabela 1. Liczba badanych studentów na poszczególnych uczelniach i kierunkach studiów

Uczelnia	Kierunki studiów	Liczba studentów	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Uniwersytet w Białymstoku	Chemia, Biologia	78	13	65
Akademia Medyczna w Białymstoku	Medycyna	79	25	54
Wyższa Szkoła Morska (Gdynia)	Zarządzanie i marketing, administracja	157	41	116
Politechnika Gdańska	Systemy maszyn i urządzeń energetycznych, mechanika i budowa maszyn	125	64	61
Uniwersytet Śląski	Chemia, filologia romańska	88	12	76
Uniwersytet Jagielloński	Prawo, historia, politologia	182	78	104
Akademia Górniczo-Hutnicza	Automatyka, Elektronika	126	120	6
Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Ekonomia	101	35	66
Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie	Socjologia	56	35	21
Uniwersytet im. M. Kopernika	Geografia	75	24	51
Szkoła Główna Handlowa	Finanse i bankowość, zarządzanie i marketing	231	101	130
Uniwersytet Warszawski	Socjologia	59	22	37
Uniwersytet Wrocławski	Matematyka, Socjologia	143	39	104

Źródło: Badania własne

Studenci zostali pogrupowani według następujących profili wykształcenia: biznes, zarządzanie (38,0%), nauki społeczne (18,1%), nauki przyrodnicze, matematyczne (13,3%), nauki techniczne (11,1%), nauki huma-

nistyczne (9,3%), nauki medyczne (5,3%) oraz nauki prawne (4,9%). Wykorzystując podział nauk zaproponowany przez Diltheya czy Znanieckiego (Szacki 1983), oparty na kryterium przedmiotu i podmiotu poznania, czyli podział na nauki humanistyczne i przyrodnicze, możemy stwierdzić, że w badanej próbie przeważali studenci reprezentujący szeroko rozumiane nauki humanistyczne.

Wśród badanych obserwujemy przewagę kobiet (59,4%) nad mężczyznami (40,6%). Zdecydowana większość badanych była wolnego stanu cywilnego (93%). Badani studenci pochodzą z różnych miejscowości: z miast dużych, liczących powyżej 100 tys. mieszkańców (54% badanych), miast średnich, liczących od 21 do 100 tys. mieszkańców (26%), miast małych do 20 tys. mieszkańców (14%) oraz ze wsi (tylko 6% respondentów).

Z danych o wykształceniu rodziców wynika, iż studenci wywodzą się przede wszystkim z rodzin inteligenckich. Ponad $\frac{3}{4}$ ojców badanych studentów legitymowało się wykształceniem co najmniej średnim (w tym 37% ojców posiadało wykształcenie wyższe). Wykształcenie co najmniej średnie miało 84% matek badanych (w tym wykształceniem wyższym legitymowało się 33%). W badanej grupie obserwujemy proces mocnej „reprodukcji intelektualnej” dzieci z rodzin inteligenckich.

Wzrost udziału młodych ludzi w zbiorowości osób aktywnych zawodowo sprawia, iż sytuacja młodzieży na rynku pracy jest szczególnie trudna. Interesujące wydaje się rozpoznanie czy studenci obserwując rynek pracy i szanse znalezienia na nim zatrudnienia uważają wybór kierunku studiów za trafny? Tylko co drugi student ocenia swój wybór jako odpowiedni (w tym 13 % za bardzo trafny). Druga połowa studentów uważa wybór kierunku studiów za „niezbyt trafny”. Rozkład odpowiedzi na to pytanie odzwierciedla niekorzystną dla młodych ludzi sytuację na rynku pracy. Do najmocniej przekonanych o prawidłowym wyborze kierunku studiów ze względu na powyższe kryterium należą studenci profilu ekonomicznego (biznes i zarządzanie) (70%), technicznego (66,3%) i prawnego (62%). Jednak zdecydowana większość studentów profilu wykształcenia medycznego (86%), humanistycznego (82%), przyrodniczo – matematycznego (72%) i społecznego (59%), uważa wybór kierunku studiów za co najwyżej średnio trafny, ze względu na sytuację na rynku pracy i szanse znalezienia zatrudnienia.

Możemy stwierdzić, iż studenci nie są przekonani o słuszności dokonanego wyboru. Dynamiczność rynku pracy spowodowała, iż wąskie profile wykształcenia stały się nieprzydatne. Sygnały płynące z rynku pracy powodowały, iż młodzi ludzie przed kilkoma laty decydowali się na rozpoczęcie nauki na kierunkach, które w dniu dzisiejszym nie dają gwarancji

zatrudnienia. Widać wyraźnie, iż kurczy się lista zawodów, które dają szansę na znalezienie pracy.

Powyższe wyniki mogą oznaczać, iż zdaniem studentów preferowany na ich kierunku studiów model kształcenia nie spełnia oczekiwań badanych studentów, a także wymagań stawianych przez rynek pracy. Być może studenci ostatnich lat studiów zdają sobie sprawę z faktu, iż same studia nie są wystarczającą „przepustką” do otrzymania interesującej i dobrze płatnej pracy. Ci młodzi ludzie zostają pozbawieni złudzeń, iż dyplom wyższej uczelni będzie ich „polisą od bezrobocia” (Staszewski 2000; 1). Wiedzą, iż dyplom przestaje automatycznie zapewniać pracę.

Poziom wykształcenia jest tym czynnikiem, który wyraźnie różnicuje możliwości młodych ludzi na rynku pracy. Również zagrożenie bezrobociem zależne jest od poziomu wykształcenia. Stopa bezrobocia osób z wykształceniem wyższym była zawsze niższa niż stopa bezrobocia ogółem i osób o innym poziomie wykształcenia. Jednak w latach 1997 – 2001 stopa bezrobocia osób z wykształceniem wyższym wzrosła w największym stopniu (3,2 razy) (Kryńska 2002; 8). Możemy mówić o znacznym pogorszeniu się sytuacji na rynku pracy osób z wykształceniem wyższym. Zdaniem Elżbiety Kryńskiej jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest obserwowany w ostatniej dekadzie wzrost skłonności do podnoszenia poziomu wykształcenia (Kryńska 2002). Zjawisko to możemy obserwować zwłaszcza wśród ludzi młodych. Fakt ten potwierdza wzrost współczynnika skolaryzacji netto młodzieży w wieku 19 – 24 lata. W roku szkolnym 1999/2000 ukształtował się on na poziomie 30,6% (Rocznik statystyczny 2001). Zdobywanie wyższego wykształcenia stało się z jednej strony odpowiedzią na obserwowane na rynku pracy zmiany i prognozowany rozwój przyszłego zapotrzebowania na pracowników. Z drugiej strony było również spowodowane ograniczonymi szansami młodzieży na rynku pracy (Kryńska 2002). Ilustracją wpływu tych różnorodnych czynników było zwiększenie liczby studentów w roku akademickim 2000/2001 (do 1584,8 tys) i liczby absolwentów (do 261,1 tys) (Mały Rocznik Statystyczny 2001).

Wykształcenie staje się elementem koniecznym do znalezienia pracy, lecz zazwyczaj niewystarczającym. „Studenci powinni być świadomi, iż wykształcenie to dopiero klucz, który sam w sobie jeszcze niczego nie otwiera” (Zagrodzka 2000; 20). Powyższe informacje potwierdzałyby odpowiedzi związane z zagadnieniem dotyczącym zainteresowania dalszym dokształcaniem się. Zdecydowana większość, czyli 83% badanych studentów potwierdziło, że jest zainteresowana podnoszeniem swoich kwalifikacji zawodowych. Ważną informacją jest fakt, iż 14% młodych ludzi wybrało odpowiedź trudno powiedzieć, a tylko 3% zdecydowanie nie za-

mierza w ten sposób inwestować w siebie. Co drugi młody człowiek zdecydowałby się na specjalistyczne kursy i szkolenia, które najprawdopodobniej wzbogaciłyby go w umiejętności przydatne w wykonywaniu pracy zawodowej. Inną formą podnoszenia kwalifikacji, cieszącą się dużym zainteresowaniem studentów, są studia podyplomowe. Na tę ewentualność był gotów zdecydować się co trzeci student. Ponad 15% studentów bierze pod uwagę kontynuowanie nauki na studiach doktoranckich.

Coraz więcej studentów rozpoczyna studia na drugim kierunku studiów. Dla jednych jest to sposób na przedłużenie młodości, dla drugich szansa na zdobycie dodatkowego atutu w karierze zawodowej. „Ukończenie dwóch kierunków daje większe perspektywy rozwoju, podnosi status społeczny, a w przyszłości umożliwia znalezienie lepszej pracy” (Sterniczuk, Tomza 2000; 10). Jak więc respondenci postrzegają tę szansę na wzbogacenie swojego rozwoju czy podniesienie swych kwalifikacji? Drugi kierunek studiów cieszy się zdecydowanie małą popularnością wśród badanych. Tylko 8% studentów decyduje się na tę trudną i długotrwałą drogę, wybierając najczęściej kierunki o specjalności ekonomicznej (zarządzanie, marketing, handel zagraniczny).

Niepokojącymi są natomiast wyniki dotyczące odbywania praktyk lub stażu w trakcie trwania studiów. Ponad połowa osób (59%) nie uczestniczyła w takiej formie przygotowania do pełnienia przyszłych ról zawodowych. Podobną tendencję można zauważyć wśród odpowiedzi związanych z zagadnieniem wolontariatu (czy byłeś/aś kiedyś wolontariuszem?). Wolontariat staje się szansą na zdobycie doświadczenia zawodowego i sprawdzenie własnych umiejętności zawodowych. Zdecydowana większość badanych nigdy nie pracowała jako wolontariusze. Ten sposób zdobywania doświadczenia jest najbardziej popularny wśród studentów następujących profili wykształcenia: medycznego, społecznego, prawnego. Jednak tylko jedna piąta studentów każdego z wymienionych profili angażowała się w pracę w wolontariacie.

Wraz z transformacją społeczno-ekonomiczną zmienił się stosunek jednostki do pracy zawodowej oraz postawy i strategie obowiązujące w jej ramach. „Miejsce definicji pracy jako dobra powszechnie dostępnego, czy wręcz dobra, które państwo musi zapewnić każdej jednostce, zajmuje definicja pracy jako dobra ograniczonego, do którego dostęp związany jest z koniecznością współzawodnictwa” (Markowski 2000; 134). W jaki sposób w takim razie młodzi ludzie postrzegają rywalizację w codziennym życiu? Prawie wszyscy badani studenci mają świadomość istnienia rywalizacji i zdają sobie sprawę, iż „żyją w świecie gdzie każdy sam musi wywalczyć sobie swoje miejsce i swój sukces” (Sińczuch 2000; 127). W badanej próbie ponad 40% uważa, iż rywalizacja to wymóg – konieczność życiowa.

Więcej niż jedna trzecia respondentów uznaje rywalizację jako sposób bycia we współczesnym świecie. Natomiast co piąty student postrzega ją jako środek do zdobycia sukcesu.

Jak w związku z tymi informacjami przedstawia się kwestia podejmowania pracy w trakcie trwania studiów. Dlaczego studenci podejmują pracę? Czy robią to z własnego wyboru czy zmusiły ich do tego okoliczności? Jak traktują swoją pracę – tylko doraźnie czy perspektywicznie? Wśród badanych pracuje prawie co drugi student, w tym 35,7% wykonuje pracę dorywczą, 3,5% pracuje na pełnym etacie, a 9,2% na część etatu. Około jedna dziesiąta studentów prowadzi własną działalność gospodarczą. Wśród pracujących studentów większość określała swoje stanowisko pracy jako szeregowe, a tylko 5% procent sprawowało funkcję kierowniczą. Wśród osób pracujących dla 17% wykonywana praca w trakcie studiów łączy się z ich przyszłym zawodem.

Zarówno kobiety (87,4%) jak i mężczyźni (87,3%), którzy podjęli pracę w trakcie trwania studiów jako pierwszy motyw pracy najczęściej wskazywali możliwość zarobienia pieniędzy. Z kolei jako drugi powód podjęcia pracy dla mężczyzn najistotniejszym była możliwość rozpoczęcia kariery zawodowej (12,9%) oraz chęć usamodzielnienia się (8,8%), a dla kobiet potrzeba usamodzielnienia się (14%) i przydatność pracy dla dalszej kariery zawodowej (9,4%). Konieczność zarobienia na utrzymanie swoje i swojej rodziny jako jeden z głównych motywów podjęcia pracy zgłosiło niewiele osób. Może to wynikać z faktu, iż w większości młodzi ludzie uważają się za silnie uzależnionych ekonomicznie od swojej rodziny (prawie 85% studentów).

Także ci młodzi ludzie, którzy rozpoczęli swoją karierę zawodową w trakcie trwania studiów wyższych zdają sobie sprawę z faktu, iż ich pozycja na rynku pracy zależy także od ustawicznego podnoszenia swoich kwalifikacji. Niemal 90% studentów, którzy zdecydowali się na podjęcie pracy w trakcie trwania studiów jest zainteresowanych dalszym doszktałaniem się. Fakt czy praca wykonywana w trakcie trwania studiów przez studentów związana jest z ich przyszłym zawodem, nie różnicuje wyborów dotyczących dalszego doszktałania się i podnoszenia swoich kwalifikacji (zainteresowanie dalszym doszktałaniem wskazuje 85,4% studentów, których praca związana jest z ich przyszłym zawodem oraz 86,4% tych, których praca nie wiąże się z przyszłym zawodem). Ci studenci, którzy zdecydowali się na podjęcie pracy w trakcie trwania studiów i których praca związana jest z ich przyszłym zawodem wydają się być bardziej świadomi tego, jak ważne jest zdobywanie doświadczenia poprzez odbywanie praktyk czy staży. Wśród tych studentów 60% odbywało staże i praktyki. Natomiast wśród młodych ludzi pracujących w trakcie studiów,

lecz których praca nie jest związana ze zdobywanym wykształceniem, tę formę wzbogacania swego doświadczenia wybrała jedna trzecia studentów.

Prognozowany przyrost zasobów pracy (o którym wspomniałam wcześniej) związany jest z mobilnością przestrzenną kolejnych roczników pojawiających się na rynku pracy. Z grupy badanych studentów ponad połowa zamierza w najbliższym czasie wyjechać za granicę w celach innych niż turystyczno – wypoczynkowe. Wśród nich taką decyzję gotowych jest podjąć blisko trzy czwarte mężczyzn i 60% kobiet. Takie plany mają zarówno studenci pracujący w trakcie studiów, jak i ci, którzy nie zdecydowali się jeszcze na rozpoczęcie pracy. Do najczęściej wymienianych powodów wyjazdu należały: chęć podjęcia nauki za granicą (53,5%), podjęcie pracy ze względów finansowych – chęć dorobienia się i przywiezienia do kraju pieniędzy (23%) oraz możliwość zdobycia atrakcyjnej pracy – kontynuacja kariery zawodowej (16%). Tylko 4% studentów myśli o pozostaniu za granicą na stałe. Większość planuje wyjazd mieszczący się w przedziale czasowym od 3 miesięcy do 2 lat. Do krajów, które młodzi ludzie wybierali najczęściej należą: Wielka Brytania, Niemcy, Stany Zjednoczone, Francja, Austria, Włochy. Decyzję o wyjeździe z kraju w związku z przyjęciem konkretnej propozycji pracy za granicą podjęłoby prawie 80% studentów. Wśród studentów, którzy nie skorzystaliby z tej szansy 7% zostałoby w kraju z powodów natury patriotycznej, 5% ze względów rodzinnych, a prawie 1% nie wyjechałoby z powodu niedostatecznych kwalifikacji zawodowych czy językowych.

Badani studenci niezależnie od płci deklarują gotowość wyjazdową. Wśród młodych ludzi możemy nawet mówić o gorączce emigracyjnej. W dalszym ciągu szanse życiowe dostępne za granicą są w świadomości młodych ludzi postrzegane jako większe i atrakcyjniejsze niż w Polsce. Doświadczenie emigracyjne, nasilone szczególnie w latach osiemdziesiątych, jest znane również pokoleniu młodych ludzi wchodzących na rynek pracy.

Reformy polityczne i społeczno-ekonomiczne rozpoczęte w Polsce na przełomie lat 80. i 90., spowodowały głęboką jakościową zmianę w funkcjonowaniu rynku pracy. Na warunki wejścia na rynek pracy wpływ mają: przebieg procesów demograficznych, zmieniające się uwarunkowania edukacyjne oraz polityka rynku pracy. Obserwowana obecnie niezwykle trudna sytuacja młodego pokolenia na rynku pracy może doprowadzić do trwałej deformacji struktury demograficznej i społecznej. Istotność kształtowania procesu stabilizacji zawodowej i życiowej młodzieży z drugiego powojennego wyżu demograficznego podkreślają słowa wypowiedziane przez prof. J.Z.Holzera na Sesji Inauguracyjnej I Kongresu Demo-

graficznego: „Trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że zmiana systemu wartości, w którym młode pokolenie na pierwszym miejscu stawia edukację i osiągnięcie określonego poziomu ekonomicznego poprzez zatrudnienie, a są to oczekiwania zasadne, powoduje, że państwo musi rozwiązywać zarówno sprawy zatrudnienia, jak i edukacji.” (Kotowska 2001, 7).

Czy młodzi ludzie, zwłaszcza młodzież akademicka są wystarczająco przygotowani do sprostania trudnym wymaganiom? Uzyskany w trakcie badań obraz studentów nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż młodzi ludzie podejmują wyzwania narzucane przez rynek. Można powiedzieć, iż przedstawiciele tak zwanego „Pokolenia Wolnego Rynku” (Wujec 1999; 14-15), „Pokolenia 2000”, „Generacji Nic” (Wandachowicz 2002; 11) znajdują się pomiędzy wpływem dziedziczonych w ramach środowiska rodzinnego typów przekonań i wzorów postępowania na rynku pracy (charakterystycznych dla poprzedniego ustroju), a restrykcyjnymi wymogami gospodarki rynkowej.

BIBLIOGRAFIA

- Balandier G., 1994, *Le Dedale. Pour en finir avec XXe siecle*, Paris.
- Bauman Z., 1998, *Śmierć i nieśmiertelność. O wielości strategii życia*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bauman Z., 1999, *Nowoczesność i ponowoczesność* [w:] *Encyklopedia socjologii*, Warszawa, Oficyna Naukowa, tom 2, s. 350 – 355.
- Bauman Z., 2000, *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Beck U., 1988, *Gegengifte: Die organisierte Unverantwortlichkeit*, Frankfurt am Main.
- Beck U., Beck-Gernsheim E., 2002, *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE Publications.
- Beck.U., Krzemiński A., 2002, *Kosmopolityczny makroświat*, „Gazeta Wyborcza”, 14-15 września 2002, s. 15-16.
- Bell D., 1973, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, Penguin Books, New York.
- Borowicz R., 1996, *Współczesna młodzież – pola przedsiębiorczości oraz bezradności i bierności* [w:] K. Przyszczykowski, A. Zandecki (red.), *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, Poznań – Toruń.
- Castells M., 1997, *The Power of Identity*, Malden, Blackwell Publishers Inc.

- Easterlin R.A., 1987, *Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare*, New York, Basic Books.
- Fukuyama F., 1997, *Zaufanie, Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa – Wrocław, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens A., 2001, *Nowoczesność i tożsamość. "Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Holzer J., 2001, *Demograficzne uwarunkowania rozwoju Polski*, „Studia Demograficzne”, nr 2.
- Informacja o sytuacji demograficznej Polski* [w:] Informacja Rządu o sytuacji demograficznej kraju przedstawiona przez Wiceprezesa Rządowego Centrum Studiów Strategicznych dr hab. prof. SGH Zbigniewa Strzeleckiego na posiedzeniu Komisji Polityki Społecznej w dniu 24 kwietnia 2002 r.
- Kotowska I., 2002, *Zmiany modelu rodziny, Polska – Kraje Europejskie*, „Polityka Społeczna”, nr 5.
- Kotowska I., Kowalska A., 1999, *Zmiany na rynku pracy w okresie transformacji społeczno- ekonomicznej* [w:] A. Noga (red.) *Szkoła Główna Handlowa i dziesięć lat transformacji w Polsce*, Warszawa, SGH.
- Kowalska A., 1998, *Losy zawodowe absolwentów w latach 1994 – 1997*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny Departament Pracy.
- Kowalska A., 1999, *Family and fertility changes in the countries of transition*, „Polish Population Review”, Nr 15, s. 128 – 148.
- Kowalska A., 2001, *Zmiany struktury społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych i ich uwarunkowania*, „Polityka Społeczna”, nr 4.
- Krasnodębski Z., 1994, *Efforts Toward a New Modernization in Eastern Europe and the Cultural Dilemmas of the Postmodern West* [in:] A. Jawłowska, M. Kempny (eds), *Cultural Dilemmas of Post-Communist Societies*, IFiS Publishers, Warsaw.
- Kryńska E., 2002, *Studia i co potem?* „Polityka Społeczna”, Nr 5 – 6.
- Mały Rocznik Statystyczny 2001*, 2001, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny
- Mariański J., 1995, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością*, Lublin, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Mariański J., 1999, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* [w:] P. Sztompka (red.) *Impoderabilia wielkiej zmiany*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Markowski G., 2000, *Jak odnieść sukces i pozostać uczciwym* [w:] M. Marody (red.) *Między rynkiem a etatem*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- Noble T., 2000, *Social Theory and Social Change*, New York, St Martin's Press.

- Praca dla młodych*. Raport AIG i „Gazety Wyborczej”, 2002, Warszawa, Agora S.A.
- Rocznik Statystyczny 2001*, 2001, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny
- Sińczuch M, 2000, *Kariery zawodowe czterdziestolatków* [w:] M. Marody (red.) *Między rynkiem a etatem*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- Slany K., 2002, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków, Zakład Wydawniczy NOMOS .
- Staszewski W., 2000, „*Nie utonąć w wyżu*”. *Praca dla absolwenta*, „Gazeta Wyborcza”, 3 listopada 2000, s. 1.
- Sterniczuk M, Tomza P., 2000, „*Nauka równoległa*”, „Gazeta Wyborcza”, 13 listopada 2000, s. 18
- Szacki J., 1983, *Historia myśli socjologicznej*, t. 2, Warszawa, PWN.
- Sztompka P., 2002, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków, Wydawnictwo Znak.
- Tofler A., 1985, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa.
- Wandachowicz K., 2002, *Generacja NIC*, „Gazeta Wyborcza”, 5 września 2002, s.11 – 12.
- Wujec P., 1999, „*Na Wyspie Skarbów*”. *Młodzi końca wieku*, „Gazeta Wyborcza”, 9-10 stycznia 1999. s. 14-15.
- Zagrodzka D., 2000, „*Życie na krechę*”, „Gazeta Wyborcza”, 29 stycznia 2001, s.17-19.